

Цютун ЮЙ,

orcid.org/0009-0000-0565-2612

аспірантка кафедри музичного мистецтва і хореографії

Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет

імені К.Д. Ушинського»

(Одеса, Україна) nkbelowa02@gmail.com

МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ ПОЛІКОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ МИСТЕЦЬКО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ В ПРОЦЕСІ ХОРМЕЙСТЕРСЬКОЇ ПІДГОТОВКИ

У статті розглянуто методику формування полікомунікативної компетентності здобувачів вищої мистецько-педагогічної освіти в процесі хормейстерської підготовки. Загальну мету авторської методики формування полікомунікативної компетентності здобувачів вищої мистецько-педагогічної освіти в процесі хормейстерської підготовки визначено як цілеспрямований розвиток полікомунікативної компетентності та кожного з її компонентів – емоційно-вольового, інтерпретаційно-проектувального, експресивно-виконавського, рефлексивно-коригувального. На першому, кумулятивно-адаптивному етапі було застосовано ціннісно-мотиваційний, комунікативно-ідентифікаційний методи, а також методи атрибуції емоційної «партитури» хорового твору, практики інтерв'ювання хорового диригента, тренінгу диригентських центрованих повідомлень. На другому, аналітично-продуктивному етапі впроваджувались методи понятійно-термінологічного тренінгу, полікомунікативного виконавського аналізу хорового твору, змістовно-процесуального моделювання репетиційного процесу, імерсивних технологій та віртуальної реальності, прийоми примноження палітри диригентських жестів. На третьому, творчо-регулятивному етапі реалізовувались методи поліверсійності репетиційного процесу, екстраполяції художньо-комунікативних пріоритетів, хорового проекту, мультимедійного перформансу-хору, тренінгу з управлінської диригентсько-хорової сугестії. На четвертому, креативно-стратегічному етапі апробовано методи діалогічно-рефлексивної взаємодії, педагогічно-виконавського «перемішування», креативного методичного навчання, нетворкінг-сесії «Лабораторія хормейстерської майстерності», тренінгу з формування хормейстерського іміджу. Впровадження методики формування полікомунікативної компетентності здобувачів мистецько-педагогічної освіти в процесі хормейстерської підготовки позитивно вплинуло на системність і багатofункціональність естетичної сфери професійної активності студентів; гармонізувало інтеграцію естетичних, емоційних та інтелектуальних векторів навчання та самопрезентації, удосконалило майстерність хормейстерів у напрямі художньої інтерпретації й організації ефективної художньо-емоційної згуртованості між усіма учасниками хорового колективу.

Ключові слова: *полікомунікативна компетентність, хормейстерська підготовка, хормейстер, методика, етап, метод, хоровий твір.*

Qitong YUI,

orcid.org/0009-0000-0565-2612

Graduate student at the Department of Musical Art and Choreography

South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynsky

(Odesa, Ukraine) nkbelowa02@gmail.com

METHODS OF FORMING POLYCOMMUNICATIVE COMPETENCE OF HIGHER ART AND PEDAGOGICAL EDUCATION STUDENTS IN THE PROCESS OF CHOIR MASTER TRAINING

The article examines the method of forming poly-communicative competence of students of higher artistic and pedagogical education in the process of choir master training. The general goal of the author's methodology for the formation of polycommunicative competence of students of higher artistic and pedagogical education in the process of choir master training is defined as the purposeful development of polycommunicative competence and each of its components – intentional-mobilization, artistic-modeling, creative-consolidation and diagnostic-predictive. At the first, cumulative-adaptive stage value-motivational, communicative-identification the methods, as well methods were applied attribution of the emotional “score” of a choral work, practice of interviewing a choral conductor, training of conductor-centered messages. At the second, analytical and productive stage – the methods of conceptual and terminological training, multi-communicative performance analysis of a choral work, content-process modeling of the rehearsal process, immersive technologies and virtual reality, and the method of multiplying the palette of conducting gestures were introduced. At the

third, creative-regulatory stage were used the methods of multiversity of the rehearsal process, extrapolation of artistic and communicative priorities, choral project, multimedia performance-choir, training in managerial conductor-choir suggestion were implemented. At the fourth, creative-strategic stage – the methods of dialogic-reflective interaction, pedagogical-executive “reformatting”, creative methodical training, networking session “Laboratory of Choirmaster’s Mastery”, training on the formation of a choirmaster’s image were tested. The implementation of the method of formation of polycommunicative competence of students of art and pedagogical education in the process of choir master training had a positive effect on the systematicity and multifunctionality of the aesthetic sphere of professional activity of students; harmonized the integration of aesthetic, emotional and intellectual vectors of learning and self-presentation, improved the skills of choirmasters in the direction of artistic interpretation and organization of effective artistic and emotional cohesion between all members of the choir.

Key words: polycommunicative competence, choir master training, choir master, technique, stage, method, choral piece.

Постановка проблеми. Модернізація системи вищої мистецько-педагогічної освіти висуває нові вимоги до змісту хормейстерської підготовки майбутніх фахівців, потребує врахування концептуально-інноваційного потенціалу компетентнісного підходу, відповідних програмних завдань, методичного забезпечення освітніх компонент з метою підвищення її якості. Сучасне розуміння хормейстерської діяльності базується на системності й багатопрофільності феномену, що збагачує уявлення про неї не тільки у контексті естетичного наповнення професійної активності хорових диригентів та колективів під їх орудою, але й її комунікативної природи – комунікації в мистецтві, з мистецтвом та через мистецтво з учасниками хорових колективів. Зважаючи на комплекс комунікативних стратегій, в яких поєднуються різні вектори хормейстерської діяльності (контекстуально-смісловий, регулятивно-комунікативний, психологічно-поведінковий), актуалізуються методичні аспекти підготовки здобувачів, зокрема у ракурсі їх полікомунікативної компетентності.

Аналіз досліджень. Питання хормейстерської підготовки здобувачів вищої мистецько-педагогічної освіти вирішуються науковцями переважно на основі компетентнісного підходу і передбачають набуття студентами фахових компетентностей. Го Сяофен в межах поліфункціонального підходу висвітлює комплексний характер вокально-виконавських, диригентсько-хорових і методико-практичних компетентностей, які визначають якість фахової діяльності майбутнього вчителя музичного мистецтва (Го Сяофен, 2023: 2). Т. Пухальський пов’язує формування професійної компетентності майбутнього вчителя музики засобами диригентсько-хорових дисциплін з готовністю до творчої педагогічної діяльності, володінням широким колом компетентностей, ґрунтовними естетико-теоретичними знаннями, практичними і методичними вміннями та навичками з естетичного виховання учнів, художньою культурою та педагогічною майстерністю; єдністю музично-тео-

ретичної, диригентсько-хорової, інструментальної та методичної підготовки, здатністю об’єднувати учнів засобами колективних форм роботи тощо (Пухальський, 2019: 50). Методичним аспектам формування музично-слухової активності майбутніх учителів музичного мистецтва в навчальному хоровому колективі присвятила увагу А. Кифенко (Кифенко, 2019), вокально-хоровій підготовці майбутніх учителів музики у процесі фахового навчання – Лінь Є (Лінь Є, 2017), вокально-хоровій підготовці майбутніх учителів музичного мистецтва у педагогічних університетах – Хуан Чанхао (Хуан Чанхао, 2021). Важливого значення у хормейстерській підготовці надається технічним аспектам підготовки диригента (Гун Вейді, Л. Лабінцева, С. Мурза, D. Jansson, B. Elstad and E. Doving та ін.).

Отже, незважаючи на визнання багатовекторного змісту хормейстерської підготовки, належної уваги проблемі полікомунікативної компетентності здобувачів зазначеними науковцями не приділено.

Поліаспектний погляд відзначаємо у дослідженнях, присвячених проблемі художньої комунікації. Зокрема, комунікативна культура майбутніх учителів музичного мистецтва в процесі диригентсько-хорового навчання привабила Ван Яцзюня (Ван Яцзюнь, 2018), культура міжособистісної творчої взаємодії майбутніх учителів музичного мистецтва в процесі вокальної підготовки – Лай Сяоцяня (Лай Сяоцянь, 2019); розробка методичної системи формування художньо-комунікативної культури майбутнього вчителя музики – А. Зайцеву (Зайцева, 2017). Феномен інтерактивної взаємодії музиканта-виконавця і виконавців у процесі концертно-художньої комунікації досліджувала Є. Єргієва (Єргієва, 2022), художньо-комунікативний досвід майбутніх викладачів вокалу в педагогічних університетах студіювала Мен Сіан (Мен Сіан, 2021); художньо-невербальної комунікації та її втілення у диригентському виконавстві – Чен Ліня (Суми, 2021), А. Claraco (Claraco, 2015);

мультимодальне спілкування хорового диригента вивчав І. Poggi (Poggi, 2011). Натомість методику формування полікомунікативної компетентності здобувачів вищої мистецько-педагогічної освіти в процесі хормейстерської підготовки зазначені науковці не розробляли.

Метою статті є розробка методики формування полікомунікативної компетентності здобувачів вищої мистецько-педагогічної освіти в процесі хормейстерської підготовки.

Виклад основного матеріалу. Експериментальна перевірка ефективності стратегії формування полікомунікативної компетентності здобувачів вищої мистецько-педагогічної освіти в процесі хормейстерської підготовки вимагала розробки авторської методики, яка була реалізована в умовах спеціально організованого формувального експерименту дисертаційного дослідження.

Загальна мета авторської методики формування полікомунікативної компетентності здобувачів вищої мистецько-педагогічної освіти в процесі хормейстерської підготовки визначалась як цілеспрямований розвиток полікомунікативної компетентності та кожного з її компонентів – емоційно-вольового, інтерпретаційно-проектувального, експресивно-виконавського, рефлексивно-коригувального, оскільки полікомунікативна компетентність в контексті підготовки диригента-хормейстера є виразником системності та цілісності досліджуваного феномену, одночасності вираження усіх його компонентів.

Авторська методика впроваджувалась під час формувального експерименту упродовж чотирьох етапів формування полікомунікативної компетентності здобувачів вищої мистецько-педагогічної освіти. Стисло представимо зміст кожного етапу впровадження методики з описом відповідних методів навчання.

Перший етап методики, кумулятивно-адаптивний – передбачав усвідомлення, накопичення і поширення психолого-педагогічних, мистецько-педагогічних, історико-теоретичних, диригентсько-хорових знань, вербальних та невербальних засобів художньо-виконавської діалогізації й адаптацію здобувачів до їх практичного використання в системі мистецької полікомунікації.

Ціннісно-мотиваційний метод був спрямований на вироблення потреб, що мотивують здобувачів вищої мистецько-педагогічної освіти досягати колективної художньо-образної ідентифікації у процесі створення художнього продукту як мистецько-педагогічної та особистісної цінності; здійснювати довершену художню комунікацію з композитором, хором, слухачами

у процесі виконавської інтерпретації. Комунікативно-ідентифікаційний метод був пов'язаний з особистісно-професійною ідентичністю образу власного «Я», відчуттям себе митцем, який діалогізує зі світом, самим собою, хором твором, хористами, слухачами, здатним декодувати символічно-семіотичний текст твору з урахуванням контексту діалектики виконавсько-презентаційних особистісно-колективних взаємовідносин і реакцій. Тренінг диригентських центрованих художньо-виконавських повідомлень передбачав відпрацювання вербальних і невербальних засобів художньо-виконавської комунікації з творчими міні-групами та міні-ансамблями з метою набуття умінь емоційно-семантичної виразності художнього мовлення, експресивності диригентського жесту, міміки, пантоміміки. Атрибуція емоційної «партитури» хорового твору містила опрацювання майбутніми диригентами змісту і драматургії поетичного ряду, декодування авторських ремарок, емоційного наповнення тексту через відтворення темпо-метроритмічного та динамічного плану, усвідомлення і розуміння власних емоцій в процесі переживання й осмислення художньо-образного змісту як системи семантичних повідомлень. Практика інтерв'ювання хорового диригента мала своїм змістом виявлення особливостей полікомунікативної поведінки будь-якого відомого хорового диригента; уявного інтерв'ю з ним, яке побудоване на основі аналізу записів виступів диригента, його біографії та активності у ЗМІ; виявлення індивідуально-стильових рис комунікації з хором, різнофункціональних комунікативних прийомів, спрямованих на досягнення художньо-переконливого виконавського звукового еталону.

Другий етап методики, аналітично-продуктивний – мав на меті поглиблення та розширення теоретичного досвіду хороуправління, обсягу наявних диригентсько-хорових знань, практичних умінь і навичок проектувати та організувати репетиційний процес; продукувати енергетично-духовну, емоційну консолідацію учасників колективу через інтонаційно-образне виконавське втілення хорового твору, зростання досвіду оцінювання якості хорового звучання та самоаналізу власної хормейстерської продуктивності в аспекті теорії та практики полікомунікації.

Понятійно-термінологічний тренінг пролонговано відбувався за основними сферами хормейстерської підготовки: диригентсько-хорове мистецтво і педагогіка, виконавська інтерпретація в культурно-історичному контексті, хоровий менеджмент, хорова комунікація, репетиційний процес і передбачав зростання досвіду майбутніх

хормейстерів виявляти полікомунікативний зміст та комунікативну насиченість опорних категорій. Полікомунікативний виконавський аналіз хорového твору був пов'язаний з розвитком інтерпретаційно-проектувального компоненту і спрямовувався на розуміння соціокультурних передумов феноменологізації хорového твору, прочитання та інтерпретацію змісту художньо-образної сфери в контексті певної художньої епохи, національного та авторського композиторського стилю, осмислення провідних засад виконавської інтерпретації в процесі диригентсько-хорової комунікації різних видів. Змістовно-процесуальне моделювання репетиційного процесу полягало у розробці плану проведення хорОВОї репетиції; розкритті її мети, завдань, комунікативного потенціалу; модельному осмисленні історичної множинності типів репетицій, відповідних різним площинам комунікації (хормейстер-композитор, хормейстер з самим собою, хормейстер-текст, хормейстер-хор, хормейстер-слухачі). Прийоми примноження палітри диригентських жестів вимагав мотивованого інтерпретаційним задумом добору та накопичення доцільних засобів хормейстерського впливу на консолідацію художньо-виконавських зусиль учасників вокально-хорового ансамблю у єдиний енергетично-духовний потік. Метод імерсивних технологій та віртуальної реальності передбачав уявлення (симулювання) концертного залу і створення віртуального хору за допомогою VR-окулярів; відбувалось занурення у віртуальний простір, де здобувачі були диригентами віртуального хору, що дозволило їм відпрацьовувати диригентські жести, «представляти і відчувати» реакцію віртуальних хористів на свої дії та експериментувати з різними техніками і типами комунікації.

Третій етап методики, творчо-регулятивний – був спрямований на набуття досвіду винайдення, проектування і практичної перевірки продуктивності хормейстерсько-комунікативних дій щодо виконавської діяльності хористів, їх емоційно-вольової регуляції, емпатійного переживання, рефлексійного осмислення; зростання якості виконавського тлумачення твору за рахунок саморозвитку у втіленні хорОВОї виконавської концепції як мети полікомунікації.

Поліверсійність репетиційного процесу була пов'язана з презентацією майбутніми хормейстерами фрагментів практичного розучування та виконання одного й того ж самого хорОВОГО твору з метою вияву та оцінкою власної експресії, артистичної енергії, харизматичності у процесі

емоційної та вольової консолідації хористів щодо яскравого втілення виконавської концепції хорОВОї композиції. Екстраполяція художньо-комунікативних пріоритетів має своїм методологічним підґрунтям узагальнення досвіду української та європейської диригентсько-хорової школи і передбачає таку послідовність в реалізації диригентсько-хорової комунікації в репетиційному процесі: опрацювання елементів хорОВОї звучності та засобів музичної й сценічної виразності, засвоєння звуковисотного та темпо-метроритмічного аспектів музики, досягнення єдності вокально-інтонаційного звуковидобування, артикуляційної ясності, тембрального забарвлення, експресії емоційної драматургії тощо. Хоровий проєкт передбачав концертне втілення концептуального задуму хорОВОГО твору під орудою майбутнього хормейстера, в якому він виявляє здатність синергійно взаємодіяти з Автором, текстом, самим собою, хористами, слухачами та демонструє експресивний емоційно-мотиваційний вплив на звуковий та сценічний простір. Тренінг з управлінської диригентсько-хорової сугестії вимагав зростання досвіду майбутнього хормейстера щодо вольового включення в творчий процес; тонкого відчуття образної звукоосфери, жанрово-стильової самобутності музики як мистецького повідомлення; експресії прояву вербальних та невербальних засобів комунікації, емоційного «зараження» хористів, створення та підтримки під час виступу позитивної духовної аури. Мультимедійний перформанс-хор містив використання інтерактивних мультимедійних технологій під час хорОВИХ виступів для створення візуально-звукових ефектів, що увиразнювали художньо-образний зміст хорОВОГО твору; хормейстер керував реальним хором та візуальними проєкціями одночасно, тобто взаємодіяв зі слухачами через додатковий полікомунікативний канал.

Четвертий етап методики, креативно-стратегічний відзначався готовністю до самовдосконалення здобувачів в контексті полікомунікативної компетентності; здатністю до самостійного створення проєктів щодо колективної інтерпретації творів, розробки власних виконавсько-педагогічних прийомів і методів; виявленням продуктивного індивідуального стилю комунікації, ефективністю виконавсько-педагогічної рефлексії, сформованістю творчого хормейстерського іміджу.

Метод діалогічно-рефлексивної взаємодії передбачав самооцінювання та корекцію власних комунікативно-виконавських дій майбутнього хормейстера як результату осмислення успішності

та ефективності індивідуального полікомунікативного досвіду у втіленні художніх концепцій хорових творів, проявів полікомунікативних емпатії, регуляції, поведінки у професійній діяльності керівника хорового колективу. Педагогічно-виконавське «переформатування» відображало спрямування майбутнього хормейстера до формування індивідуального стилю комунікації, відкритість до професійного самовдосконалення на основі подальшого набуття полікомунікативної компетентності, здатність до накопичення хормейстерських знань та навичок комунікації з композитором, самим собою, текстом, хористами, слухачами; готовність опановувати новими педагогічними та мистецькими технологіями на основі сучасних комунікативних моделей. Креативне методичне навчання забезпечувало накопичення навичок майбутнього хормейстера розробляти власні виконавсько-педагогічні прийоми і методи з метою досягнення еталонного звучання хорового колективу. Тренінг з формування хормейстерського іміджу засновувався на розширенні досвіду майбутнього хормейстера у сукцесивно-симультанних діях, самомоніторингу переконливості інтонаційного художньо-образного втілення виконавської концепції творів, постійному удосконаленні індивідуальної системи засобів художньої виразності. Нетворкінг-сесія «Лабораторія хормейстерської майстерності» відбувалася у форматі регулярних зустрічей майбутніх хормейстерів, неформальних дискусій, майстер-класів, воркшопів, під час яких обговорювалися актуальні питання хормейстерської полікомунікації, оприлюднювалися напрацювання, висувалися нові ідеї, узагальнювалися творчі результати.

Висновки. Таким чином, на підставі вище викладеного матеріалу можна стверджувати, що якість формування полікомунікативної компетентності здобувачів мистецько-педагогічної освіти в процесі хормейстерської підготовки буде вищою, якщо дотримуватись розробленої методики. На її першому, кумулятивно-адаптивному етапі було застосовано методи: ціннісно-мотиваційний, комунікативно-ідентифікаційний, атрибуції емоційної «партитури» хорового твору, практики інтерв'ювання хорового диригента, тренінгу диригентських центрованих повідомлень, що посприяло стимулюванню потреб здобувачів до мобілізації учасників хорового колективу на засадах емоційно-експресивної поліфонічно-художньої комунікації як ціннісно-смислового ресурсу продуктивної колективної виконавської творчості. На другому, аналітично-продуктив-

ному етапі впроваджувались методи понятійно-термінологічного тренінгу, полікомунікативного виконавського аналізу хорового твору, змістовно-процесуального моделювання репетиційного процесу, імерсивних технологій та віртуальної реальності, прийом примноження палітри диригентських жестів, що визначало зростання досвіду створення інтерперсональної художньо-виконавської концепції, сценічно-театралізованої транскрипції хорового твору, проєктування художньо-комунікативних стратегій реалізації виконавського задуму. На третьому, творчо-регулятивному етапі реалізовувались методи поліверсійності репетиційного процесу, екстраполяції художньо-комунікативних пріоритетів, хорового проєкту, мультимедійного перформансу-хору, тренінгу з управлінської диригентсько-хорової сугестії, що вплинуло на ефективність продукування емоційно-емпатійного хорового поля з метою консолідації ресурсної духовної енергії всіх учасників художньо-творчої полікомунікації в процесі колективної інтерпретації хорової концепції твору на засадах екстраперсональної синергії. На четвертому, креативно-стратегічному етапі апробовано методи діалогічно-рефлексивної взаємодії, педагогічно-виконавського «переформатування», креативного методичного навчання, нетворкінг-сесії «Лабораторія хормейстерської майстерності», тренінгу з формування хормейстерського іміджу, що дозволило на засадах моніторингу і аналізу продуктивності виконавсько-педагогічних стратегій ефективно організувати художньо-креативне рефлексивно-комунікативне середовище якісного втілення виконавської концепції хорового твору.

Впровадження методики формування полікомунікативної компетентності здобувачів мистецько-педагогічної освіти в процесі хормейстерської підготовки позитивно вплинуло на системність і багатофункціональність естетичної сфери професійної активності студентів; гармонізувало інтеграцію естетичних, емоційних та інтелектуальних векторів навчання та самопрезентації, удосконалило майстерність хормейстерів у напрямі художньої інтерпретації й організації ефективної художньо-емоційної згуртованості між усіма учасниками хорового колективу. Проведене дослідження не вичерпує широкого кола аспектів вивчення означеної проблеми. Потребує подальших досліджень питання верифікації результатів формування полікомунікативної компетентності здобувачів мистецько-педагогічної освіти в процесі хормейстерської підготовки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ван Яцзюнь. Методика формування комунікативної культури майбутніх учителів музичного мистецтва в процесі диригентсько-хорового навчання: дис. ...канд. пед. наук: 13.00.02 / Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського». Одеса, 2018. – Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка. Суми, 2018. 286 с.
2. Го Сяофен. Підготовка майбутніх учителів музичного мистецтва до вокально-фахової діяльності: дис. ... д-ра філософії за спеціальністю 014 Середня освіта (Музичне мистецтво) / Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського». Одеса, 2023. 240 с.
3. Гун Вейді. Художня техніка диригента хору у контексті психофізіологічного аналізу: дис. ... канд. мист-ва: 17.00.03/ Сумський державний педагогічний університет ім. А. С. Макаренка. Суми, 2021. 178 с.
4. Зайцева А.В. Методична система формування художньо-комунікативної культури майбутнього вчителя музики: дис. ... д-ра. пед. наук: 13.00.02 / Національний університет імені М.П. Драгоманова. Київ, 2017. 556 с.
5. Єргієва Є. Інтерактивна взаємодія музиканта-виконавця і виконавців у процесі концертно-художньої комунікації. *Музичне мистецтво і культура*. Одеса, 2022. Вип. 16. С. 446–457.
6. Кифенко А.М. Методика формування музично-слухової активності майбутніх учителів музичного мистецтва в навчальному хоровому колективі: дис. ...канд. пед. наук: 13.00.02 / Київський університет імені Бориса Грінченка. – Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка, Суми, 2019. 251 с.
7. Лабінцева Л.П. Формування вокально-хорової майстерності в процесі фахової підготовки майбутніх учителів музики: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Луганськ, 2007. 22 с.
8. Лай Сяоцянь. Формування культури міжособистісної творчої взаємодії майбутніх учителів музичного мистецтва в процесі вокальної підготовки: дис. ...канд. пед. наук: 13.00.04 / Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського». Одеса, 2019. 276 с.
9. Лінь Є. Методика вокально-хорової підготовки майбутніх учителів музики у процесі фахового навчання: дис. ...канд. пед. наук: 13.00.02 / Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. Київ, 2017. 258 с.
10. Мен Сіан. Методика формування художньо-комунікативного досвіду майбутніх викладачів вокалу в педагогічних університетах: дис. ...канд. пед. наук: 13.00.02 / Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського». Одеса, 2021. – Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка. Суми, 2021. 243 с.
11. Мурза С.А. До питання музичного хронотопу в диригентському виконавстві. *Музичне мистецтво і культура*. Одеса, 2023. Вип. 36, книга 2. С. 182–194.
12. Пухальський Т. Д. Формування професійної компетентності майбутнього вчителя музики засобами диригентсько-хорових дисциплін: дис. ...канд. пед. наук: 13.00.04 / Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, Кам'янець-Подільський, 2019. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київ, 2019. 307 с.
13. Хуан Чанхао. Методичні засади вокально-хорової підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва у педагогічних університетах: дис. ...канд. пед. наук: 13.00.02 / Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка. Суми, 2021. 225 с.
14. Чен Лінь. Художньо-невербальна комунікація та її втілення у диригентському виконавстві: дис. ... д-ра філософії з галузі знань 02 – Культура і мистецтво, зі спеціальності 025 – Музичне мистецтво. Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка. Суми, 2021. 183 с.
15. Claraco, AV. The process of nonverbal communication between choir and conductor. *Revista electronica de leeme*, 2015. № 36. Pp. 49–70.
16. Jansson D., Elstad B. and Doving E. Choral conducting competences: Perceptions and priorities. *Research studies in music education*, 2021. №43 (1). Pp. 3–21.
17. Poggi I. Music and leadership. The choir conductor's multimodal communication. *Integrating gestures: the interdisciplinary nature of gesture*, 2011. №4. Pp. 341–353.

REFERENCES

1. Van Yatszyun'. (2018). Metodyka formuvannya komunikativnoyi kul'tury maybutnikh uchyteliv muzychnoho mystetstva v protsesi dyryhent's'ko-khorovoho navchannya. [The method of formation of communicative culture of future music teachers in the process of conducting and choral training]: dys. ...kand. ped. nauk: 13.00.02 / Derzhavnyy zaklad «Pivdenoukrayins'kyu natsional'nyy pedahohichnyy universytet imeni K. D. Ushyns'koho». Odesa. – Sums'kyu derzhavnyy pedahohichnyy universytet imeni A.S. Makarenka. Sumy. – Thesis ... candidate ped. sciences: 13.00.02 / State institution "Southern Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushinsky". Odesa. – Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko Sumy. 286 p. [in Ukrainian].
2. Ho Syaofen. (2023). Pidhotovka maybutnikh uchyteliv muzychnoho mystetstva do vokal'no-fakhovoyi diyal'nosti. [Preparation of future music teachers for vocal and professional activities]: dys. ... d-ra filosofiyi za spetsial'nistyuu 014 Serednya osvita (Muzychne mystetstvo) / Derzhavnyy zaklad «Pivdenoukrayins'kyu natsional'nyy pedahohichnyy universytet imeni K. D. Ushyns'koho». Odesa. – Thesis ... doctor of philosophy, specialty 014 Secondary education (Musical art) / State institution "Southern Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushinsky". Odesa. 240 p. [in Ukrainian].
3. Hun Veydi. (2021). Khudozhnya tekhnika dyryhenta khoru u konteksti psykhofiziolohichnoho analizu. [Artistic technique of the choir conductor in context of psychophysiological analysis]: dys. ... kand.. myst-va: 17.00.03/ Sums'kyu

derzhavnyy pedahohichnyy universytet im. A. S. Makarenka. Sumy. – Thesis ... Ph.D. art studies / Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko. Sumy. 178 p. [in Ukrainian].

4. Zaytseva A.V. (2017). *Metodychna systema formuvannya khudozhn'o-komunikatyvnoyi kul'tury maybutn'oho vchytelya muzyky*. [Methodical system of formation of artistic and communicative culture of the future music teacher]: dys. ...d-ra. ped. nauk: 13.00.02 / Natsional'nyy universytet imeni M.P. Drahomanova. Kyiv. – Thesis ...Dr. ped. Sciences: 13.00.02 / National University named after M.P. Drahomanova. Kyiv. 556 p. [in Ukrainian].

5. Yerhiyeva YE. (2022). *Interaktyvna vzayemodiya muzykanta-vykonavtsya i vykonavtsiv u protsesi kontsertno-khudozhn'oyi komunikatsiyi*. [Interactive interaction of a musician-performer and performers in the process of concert-artistic communication]. *Interactive interaction of a musician-performer and performers in the process of concert-artistic communication*. Muzychne mystetstvo i kul'tura. Odesa. – Musical art and culture. Odesa, 16. 446–457. [in Ukrainian].

6. Kyfenko A.M. (2019). *Metodyka formuvannya muzychno-slukhovoyi aktyvnosti maybutnikh uchyteliv muzychnoho mystetstva v navchal'nomu khorovomu kolektyvi*. [Methods of formation of musical and auditory activity of future teachers of musical art in the educational choral group]: dys. ...kand. ped. nauk: 13.00.02 / Kyyivs'kyy universytet imeni Borysa Hrinchenka. – Sums'kyy derzhavnyy pedahohichnyy universytet imeni A.S. Makarenka, Sumy. – Thesis ... candidate ped. science: 13.00.02 / Kyiv University named after Boris Grinchenko. – Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko, Sumy. 251 p. [in Ukrainian].

7. Labintseva L.P. (2007). *Formuvannya vokal'no-khorovoyi maysternosti v protsesi fakhovoyi pidhotovky maybutnikh uchyteliv muzyky*. [Formation of vocal and choral skills in the process of professional training of future music teachers]: avtoref. dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.04. Luhans'k. – Autoref. thesis ... candidate ped. Sciences: 13.00.04. Luhansk. 22 p. [in Ukrainian].

8. Lay Syaotsyan'. (2019). *Formuvannya kul'tury mizhosobystisnoyi tvorchoyi vzayemodiyi maybutnikh uchyteliv muzychnoho mystetstva v protsesi vokal'noyi pidhotovky*. [Formation of the culture of interpersonal creative interaction of future music teachers in the process of vocal training]: dys. ...kand. ped. nauk: 13.00.04 / Derzhavnyy zaklad «Pivdenoukrayins'kyy natsional'nyy pedahohichnyy universytet imeni K. D. Ushyns'koho». Odesa. – dissertation. Thesis... candidate ped. sciences: 13.00.04 / State institution “Southern Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushinsky”. Odesa. 276 p. [in Ukrainian].

9. Lin' YE. (2017). *Metodyka vokal'no-khorovoyi pidhotovky maybutnikh uchyteliv muzyky u protsesi fakhovoho navchannya*. [Methodology of vocal and choral training of future music teachers in the process of professional training]: dys. ...kand. ped. nauk: 13.00.02 / Natsional'nyy pedahohichnyy universytet imeni M.P. Drahomanova. Kyiv. – Thesis ... candidate ped. Sciences: 13.00.02 / National Pedagogical University named after M.P. Drahomanova. Kyiv. 258 p. [in Ukrainian].

10. Men Sian. (2021). *Metodyka formuvannya khudozhn'o-komunikatyvnoho dosvidu maybutnikh vykladachiv vokalu v pedahohichnykh universytetakh*. [The method of formation of artistic and communicative experience of future vocal teachers in pedagogical universities]: dys. ...kand. ped. nauk: 13.00.02 / Derzhavnyy zaklad «Pivdenoukrayins'kyy natsional'nyy pedahohichnyy universytet imeni K. D. Ushyns'koho». Odesa. – Sums'kyy derzhavnyy pedahohichnyy universytet imeni A.S. Makarenka. Sumy. – Thesis ... candidate ped. Sciences: 13.00.02 / State institution “Southern Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushinsky”. Odesa. – Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko Sumy. 243 p. [in Ukrainian].

11. Murza S.A. (2023). *Do pytannya muzychnoho khronotopu v dyryhent's'komu vykonavstvi*. [To the issue of musical chronotope in a conductor's performance]. *Muzychne mystetstvo i kul'tura*. Odesa. – Musical art and culture. Odesa, 36, book 2. 182–194. [in Ukrainian].

12. Pukhal's'kyy T. D. (2019). *Formuvannya profesiynoyi kompetentnosti maybutn'oho vchytelya muzyky zasobamy dyryhent's'ko-khorovykh dystsyplin*. [Formation of professional competence of the future music teacher by means of conducting and choral disciplines]: dys. ...kand. ped. nauk: 13.00.04 / Kam'yanets'-Podil's'kyy natsional'nyy universytet imeni Ivana Ohienka, Kam'yanets'-Podil's'kyy. – Natsional'nyy pedahohichnyy universytet imeni M. P. Drahomanova, Kyiv. – Thesis ... candidate ped. Sciences: 13.00.04 / Kamianets-Podilskyi National University named after Ivan Ohienko, Kamianets-Podilskyi. – National Pedagogical University named after M. P. Dragomanova, Kyiv. 307 p. [in Ukrainian].

13. Khuan Chankhao. (2021). *Metodychni zasady vokal'no-khorovoyi pidhotovky maybutnikh uchyteliv muzychnoho mystetstva u pedahohichnykh universytetakh*. [Methodical principles of vocal and choral training of future music teachers in pedagogical universities]: dys. ...kand. ped. nauk: 13.00.02 / Sums'kyy derzhavnyy pedahohichnyy universytet imeni A. S. Makarenka. Sumy. – Thesis ... candidate ped. Sciences: 13.00.02 / Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko. Sumy. 225 p. [in Ukrainian].

14. Chen Lin'. (2021). *Khudozhn'o-verbal'na komunikatsiya ta yiyi vtilennya u dyryhent's'komu vykonavstvi*. [Artistic non-verbal communication and its implementation in conducting performance]: dys. ... d-ra filosofiyi z haluzi znan' 02 – Kul'tura i mystetstvo, zi spetsial'nosti 025 – Muzychne mystetstvo. Sums'kyy derzhavnyy pedahohichnyy universytet imeni A.S. Makarenka. Sumy. – Thesis ... Doctor of Philosophy in the field of knowledge 02 – Culture and art, from specialty 025 – Musical art. Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko Sumy. 183 p. [in Ukrainian].

15. Claraco, AV. The process of nonverbal communication between choir and conductor. *Revista electronica de leeme*, 2015. №36. Pp. 49–70.

16. Jansson D., Elstad B. and Doving E. Choral conducting competences: Perceptions and priorities. *Research studies in music education*, 2021. № 43 (1). Pp. 3–21.

17. Poggi I. Music and leadership. The choir conductor's multimodal communication. *Integrating gestures: the interdisciplinary nature of gesture*, 2011. №4. Pp. 341–353.